

Macar Türkolog Prof. Dr. András Róna-Tas ile Söyleşi

Merhaba Hocam. Söze doğduğunuz şehri, o dönemin Macaristan'ını anlatarak başlamanızı istiyorum.

30 Aralık'ta 1931'de Budapeşte'de doğdum. Ailemin anlattığına göre, isim verme konusunda bazı sorunlar yaşanmış. Babamın adı Andor Róna, annemin adı ise Magdolna Jónás'mış. Bir aile efsanesine göre annem yedi erkek çocuk sahibi olmak istemiş ve onlara Árpád, Előd, Ond, Kond, Tas, Huba ve Tuhutum gibi yedi yurt tutma kahramanının isimlerini vermek istemiş. Ama sadece ben erkek olarak doğmuşum ve o bana Tas¹ ismini vermekte ısrar etmiş. Bildiğiniz gibi Yunanca'da Peter gibi "kaya, taş" anlamına gelen bir Türk ismi. Bunun üzerine babam ve vaftiz babam kilise papazına giderek 2 Ocak 1932'de isminin kabul edilmesini istediler. Katolik cemaati, Aziz Rokus'un rahibi, ismini Tas olarak kaydetmeyi reddetti, çünkü bu isimde bir aziz yoktu. Babam, bunun gelecekte bu isimde yeni bir azizin olması için mükemmel bir fırsat olacağını savunsa da rahibin hiç insafı yoktu ve sonunda András ismini aldım. Sonra belediyenin Nüfus Müdürlüğüne gittik ve orada bu ismi Róna Tas olarak kabul ettiler. Böylece elimde iki belge oldu. Birkaç yıl sonra bu bir sorun hâline geldi. Macaristan'da antisemitizm giderek daha ciddi bir siyasi mesele hâline geldi. Kendinizi nüfus kayıt belgenizle tanıtmamız yeterli değildi, vaftiz belgenizi de göstermeniz gerekiyordu ve iki belge arasında bir tutarsızlık varsa sorunlar başlıyordu. Bu nedenle ailem bana her zaman iki ismi de kullanmamı ve kendimi Róna Tas András olarak tanıtmamı tembihledi. Daha sonra ilk makalelerimi yayımladığımda çeşitli nedenlerden dolayı kısa çizgi kullanmaya ve adımı András Róna-Tas olarak yazmaya başladım.

Babam bir doktor, jinekolog, annem ise ekonomi alanında üniversite doktorası yapan ilk Macar kadındı. Ailem üst orta sınıf bir aile hayatı sürüyordu.

Macar Türkolojisinin odak noktalarından birinin tarih ve filoloji olduğu doğrudur. Bunun birçok nedeni var. Öncelikle Macar-Türk temasları çok eski tarihlidir. Macarların Türk halklarıyla çok erken temasları olmuştur. Ogurlar, Bulgar Türkleri, Hazarlar 5-8. yüzyıl gibi erken bir dönemde Macar dili ve kültürü üzerinde büyük bir etki yaratmışlardır. M.S. 895-900 yıllarındaki yurt tutmadan önce Türklerin Macar dilinin oluşumundaki rolüne her zaman büyük bir ilgi vardı.

❖ Peki Türkoloji bahsine geçmeden biraz kendinizi anlatır mısınız? İlgi alanlarınız, akademik çalışma konularınız, özellikle Türkçe olmak üzere okuma tercihleriniz vb.

Lise yıllarımda aralarında Macarların kökeninin de bulunduğu çeşitli konulara ilgi duydum. Macar ulusunun kökeni ve erken dönem Macar-Türk temasları üzerine kitaplar okudum. Almanca, İngilizce ve Rusça öğrendim. Lise mezuniyet sınavını Rusça da veren ilk Macar öğrenciydim. Elbette Rusçam o zamanlar çok zayıftı, daha sonra Rusçamı çok geliştirdim, çünkü Rusya'daki Moğol ve Türk halkları üzerine yaptığım araştırmada buna ihtiyacım vardı. Sosyoloji ve etnografya ile de ilgileniyordum. Macar köylülerinin günlük yaşamı çevredeki diğer uluslarınkinden farklı mı? Böyleyse bu farklılığın kaynağı nedir? Bu tür sorular ilgimi çekiyordu.

❖ Türkoloji Bölümünü nasıl seçtiniz? Düşüncelerinden etkilendiğiniz yazarlar, akademisyenler veya politikacılar var mıydı?

1950 yılında Budapeşte Üniversitesinin Müzecilik bölümüne kaydoldum. O zamanlar Felsefe Fakültesinde üç olanak vardı; Pedagoji, Müzecilik ve Arşivcilik. Ben Müzeciliği seçtim. İlk iki sömestirde etnografya, arkeoloji ve sanat tarihi öğrenmek zorundaydık. Bu benim ufkumu genişletti. Öte yandan müfredatın ve bu derslerin seviyesinin tatmin edici olmadığını hissettim. Üçüncü sınıftan bir öğrenciye çalışmalarına ne eklememi tavsiye edeceğini sordum. Ona, Macar kültürünün doğu bileşeniyle çok ilgilendiğimi, Macar dili ve kültürünün komşularından neden bu kadar farklı olduğunu incelemek istediğimi söyledim. Profesör Julius Gyula Németh'i ziyaret etmemi tavsiye etti.

❖ Üniversite yıllarınızda ders aldığınız hocalardan bahsedebilir misiniz?

Etnografya Enstitüsünde hocalarım önce László Vajda, daha sonra István Tálasi ve Gyula Ortutay oldu. Vajda; etnoloji, farklı etnik grupların kültürleri üzerine karşılaştırmalı çalışmalar, Türkoloji mezunu olan Tálasi Macar köylülerinin maddi kültürü ve Ortutay da folklor profesörüydü.

Etnografya alanındaki çalışmalarım etnik kültürler hakkındaki bilgimi artırdı ve daha sonraki saha çalışmalarında bana yardımcı oldu.

Németh, Türkoloji ve Erken Macar Tarihi Enstitüsünün başkanlığını yaptı. Onunla ilk tanıştığımda hangi dilleri bildiğimi sordu. Birbiri ardına bana bir Almanca, bir İngilizce, bir Rusça ve bir de Fransızca kitap verdi ve bunları okuyup tercüme etmem gerekti. Fransızcam son derece zayıftı, sadece Latince biraz yardımcı oldu ama o çok memnun kaldı. Sonra araştırma planlarımın ne olduğunu sordu. Ona Macar dili ve kültürünün doğu bileşenleri hakkındaki görüşlerimi anlattım ve benden planlarım hakkında bir makale yazmamı ve iki hafta içinde geri getirmemi istedi. Gece gündüz okudum ve Macarca terminoloji sistemini, eski Mezopotamya dillerinden Hint-Avrupalılara, Türklere, Japonlara ve daha ilerisine kadar dünyadaki diğer sistemlerle karşılaştırmak için bir araştırma planı hazırladım. Üç sayfalık taslağı Németh'e verdim. İyice okudu, ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Bu benim konum değil. İyi günler." dedi. Dışarı atılmışım.

Üniversiteki başarısızlıklarımın ilkinin bir şekilde hazmettikten sonra arkadaşşıma döndüm ve ona hikâyemi anlattıktan sonra bana yardımcı olabilecek başka bir profesör bulup bulamayacağını sordum. Kısa bir tereddüitten sonra Profesör Lajos Ligeti'yi ziyaret etmemi önerdi.

Ziyaret aynı şekilde başladı, İngilizce, Almanca, Rusça ve Fransızca kitaplardan çeviri yapmam gerekti ve sonra bana planlarımı sordu. Biraz tereddütle ona üç sayfalık araştırma planımı uzattım. Okudu ve şöyle dedi: "Genç adam, senin bilim ve akademisyenlik hakkında en ufak bir fikrin yok. Seminerime oturacak ve Tibetçe öğreneceksin." dedi. Türkoloji değil de Tibetçe öğrenmeye başlamamın hikâyesi budur.

Németh beni öğrenci olarak kabul edene kadar bir süre geçmesi gerekti. Németh Türkoloji alanındaki en büyük bilginlerden biriydi ve ondan çok şey öğrendim. Emekli olduktan sonra Lajos Ligeti Türkoloji Bölümünün başkanı oldu ve aynı zamanda İç Asya ve Uzak Doğu Bölümlerinin de başkanlığını yaptı. Benim en önemli

hocam Ligeti'ydi. Ondan sadece Tibetolojiyi değil, Moğol çalışmalarını ve tabii ki Türkolojiyi de öğrendim.

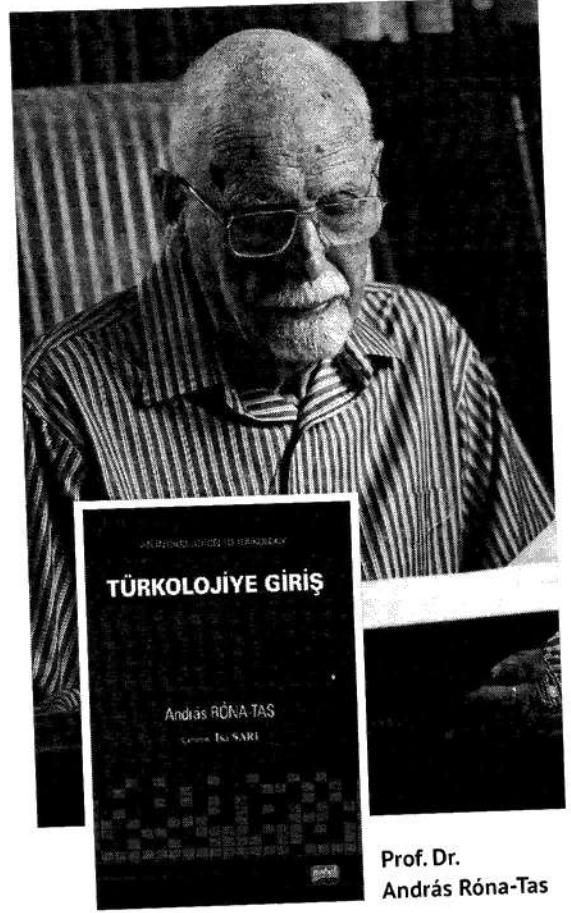
❖ Çalışmalarınız esnasında sizde iz bırakan isimlerden, hatıralarınızdan bahseder misiniz?

Üniversite yıllarımda, etnografya öğrencisi olarak Nográd ilçesinde saha çalışması yapıyordum. Önce Bercel köyünde folklor malzemeleri topladım ve daha sonra Órhalom köyünde çalıştım. Etnografya alanındaki yüksek lisans tezimi Macar etnik grubu Palóc'un geniş ailesi üzerine savundum. Bu saha çalışması çalışmalarımda önemli bir rol oynadı. Macar köylülerinin kültürüne dair derin bir kavrayışa sahip oldum ve etnografik ve dilbilimsel materyal toplamaya nasıl devam edeceğime dair iyi bir eğitim aldım. Bu bana daha sonra Moğolistan ve Volga bölgesindeki saha çalışmalarımda çok yardımcı oldu. Bir yıl sonra Doğu Çalışmaları bölümünden de mezun oldum ve 1957'de Etnografya ve Doğu çalışmaları alanında üniversite doktoru derecesi için yapılan sınavı geçtim. Sınav Kurulu Németh, Ligeti ve o zamanlar Budapeşte Üniversitesi rektörü olan Ortutay'dan oluşuyordu.

❖ Türkoloji özelinde Macar Türkolojisinin yerini nasıl konumlandırıyorsunuz?

Macar Türkolojisi Avrupa'nın en eski Türkoloji ekollerinden biridir. Her zaman önemli bir rol oynamış ve yüksek bir saygınlığa sahip olmuştur. Profesör Németh'in Mustafa Kemal Atatürk ile çok iyi kişisel ilişkisi vardı. Türkoloji, Macar Üniversiteleri ve Bilimler Akademisi dünyasında iyi bir konuma sahiptir. Macarlar Avrupa'nın farklı yerlerinde Türkoloji alanında çalıştılar. Benim de öğrencilerim olan Macar Türkologlar şu anda İsveç'te Uppsala Üniversitesinde, Almanya'da Göttingen ve Mainz'da ve başka yerlerde çalışıyorlar. Macar Üniversiteleri genel Türkoloji alanında farklı dersler veriyor ve Türkiye'den, Avrupa'dan, Asya'dan birçok genç öğrenci Macaristan'a üniversite okumaya geliyor.

❖ Macar Türkolojisi genel olarak tarih ve filoloji odaklı çalışmalar yürütüyor. Bunun nedeni nedir? Günümüz için de bu durum geçerli midir?

Prof. Dr.
András Róna-Tas

Bu madalyonun sadece bir yüzüdür. Macar Türkolojisinin odak noktalarından birinin tarih ve filoloji olduğu doğrudur. Bunun birçok nedeni var. Öncelikle Macar-Türk temasları çok eski tarihlidir. Macarların Türk halklarıyla çok erken temasları olmuştur. Ogurlar, Bulgar Türkleri, Hazarlar 5-8. yüzyıl gibi erken bir dönemde Macar dili ve kültürü üzerinde büyük bir etki yaratmışlardır. M.S. 895-900 yıllarındaki yurt tutmadan önce Türklerin Macar dilinin oluşumundaki rolüne her zaman büyük bir ilgi vardı. Macar-Türk temasları sonra da devam etti. Peçenekler, Kumanklar, Uzlar 10-12. yüzyıllarda Macaristan'a göç etmişlerdir. Osmanlı yönetiminin 1526'dan sonra Macaristan'ın büyük bir bölümündeki etkisi Macar tarihinin bir parçasıdır. Thököly, Rákóczi ve diğerleri gibi Macar liderler, Alman-Avusturya Habsburg devleti tarafından yenilgiye uğratılmalarının ardından Türkiye'ye göç etmişlerdir. Bu tarihî gerçekler ve bunların Macar kültürü ve

dili üzerindeki etkileri her zaman tarihî ve filolojik araştırmalara ihtiyaç duyurmuştur.

Öte yandan Macar Türkolojisinin temsilcileri Türkler arasında saha çalışması yapmayı her zaman önemli bulmuşlardır. Németh Kafkasya'da ve daha sonra Balkanlarda yaşayan Türkler arasında çok önemli dil malzemeleri toplamış, Liget Afganistan'daki Türkçe konuşan grupların dil malzemelerini toplamıştır. Ayrıca bir sonraki kuşağın üyeleri de bu alanda çalışmanın önemli olduğunu düşünmektedir.

Volga bölgesindeki Türkçe konuşan gruplar saha çalışmamın odak noktasındaydı. Çuvaşistan'da daha çok bulundum, iki Çuvaş lehçesinden dil bilimsel ve etnografik materyaller topladım. Ayrıca Moğolistan'da yaşayan Kazak kaynak kişilerle de çalıştım. Macar meslektaşlarımla çoğu Türkiye'de ve Orta Asya'da saha çalışması yapıyordu.

Filoloji ve saha çalışması, ikinci ve birinci el malzemeler arasında bir dengeye ihtiyaç olduğunu düşünüyorum.

❖ **Akademik çalışmalarınız ışığında Türkler ve Macarlar arasındaki dil, tarih, kültür ilişkisi bağlamında dikkatinizi çeken, sizi şaşırtan hususlar var mı?**

Özel araştırmalarım Macar dili üzerindeki Ogur etkisi üzerinedir. Öğrencilerim Árpád Berta ve László Károly ile 2011 yılında Eski Batı Türkçesi üzerine iki ciltlik bir kitap yayımladık. İlginç gelebilir ama Çuvaşçadan sonra Ogurcanın en önemli kaynağı Macarcadır. Ogurcanın Moğolca üzerindeki etkisi de incelenmiştir ve şimdi tamamen yeni bir kaynak ortaya çıkmaktadır. Bugün Kuzey-Doğu Çin'de bulunan Liao Hanedanlığı İmparatorluğu'nda 10-12. yüzyıllarda konuşulan Kitan dili, yakın zamana kadar sadece Çin kaynaklarından aktarılan birkaç kelimeden biliniyordu. Şimdiye kadar bilinmeyen iki Kitan yazısının ve bunlarla yazılmış metinlerin deşifre edilmesi, erken dönem Ogur dillerinin tarihi için de heyecan verici yeni malzemeler sunmaktadır. Birinci Türk Kağanlığından ve İkinci Türk Kağanlığının yazılı materyallerinden önceki bir zamana dayanan Türk dillerinin tarihi için yeni

malzemeler elde ediyoruz. Kitan çalışmalarının yeni araştırma alanı, Türk dillerinin en erken evresi için önemli yeni malzemeler sunmaktadır.

❖ **Türkiye'yle ve Türk akademisyenlerle irtibatınız nasıl? Türkiye'de akademik toplantılara katılıyor musunuz?**

1978'de Türk Dil Kurumu muhabir üyeliğine, 1984'te Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu üyeliğine yeniden seçildim. 2008 yılında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın elinden Türk Devleti'nin en büyük ödülünü aldım. Hasan Eren, Tayyip Gökbilgin ve Talat Tekin gibi çok iyi arkadaşlarımla. Yaşım nedeniyle konferanslara daha fazla katılamıyorum.

❖ **Öğrencilerinize daha çok hangi konularda araştırma yapmalarını, tez yazmalarını önerirsiniz?**

Szeged'de benimle birlikte doktora yapan 16 öğrencim var ve şu anda öğrencilerimin öğrencisi olan birkaç kişi var. Öğretmen, genç öğrencilere iyi konular vermeli, ancak daha sonra kendi tercih ettikleri konuları seçmelerine izin vermelidir. Türk dillerinin tarihi üzerine araştırma yapmanın önemli olduğunu düşünüyorum. Bir dil grubuna odaklanmayı ve o dillerin tarihsel grameri üzerinde çalışmayı öneriyorum.

❖ **Türkoloji içerisinde ihmal edilen çalışma alanları veya konular nelerdir?**

Çuvaşça üzerinde çalışmanın önemli olduğunu düşünüyorum. Bilindiği gibi Türk dilleri iki gruba ayrılabilir, biri Ogur kolunun yaşayan tek dili olan Çuvaşça ve diğer tüm Türk dilleri Oğuzca olarak da adlandırılan diğer ana gruba aittir. Bazı Türk meslektaşlarımla Çuvaşça üzerine araştırmalar yaptığını ve eserler yayınladığını görmekten memnuniyet duyuyorum, bu yolun takip edilmesi gerekiyor. Daha küçük Türk dilleri ve kültürleri üzerine araştırmalar yapmak da önemli. Sibiryaya, Orta Asya ve Çin'deki bu gruplardan bazıları yok oluyor, bazı Türk dilleri tehlike altında. Onları tanımlamak ve miraslarını tespit etmek için bu zamanı kullanmanın önemli olduğunu düşünüyorum.